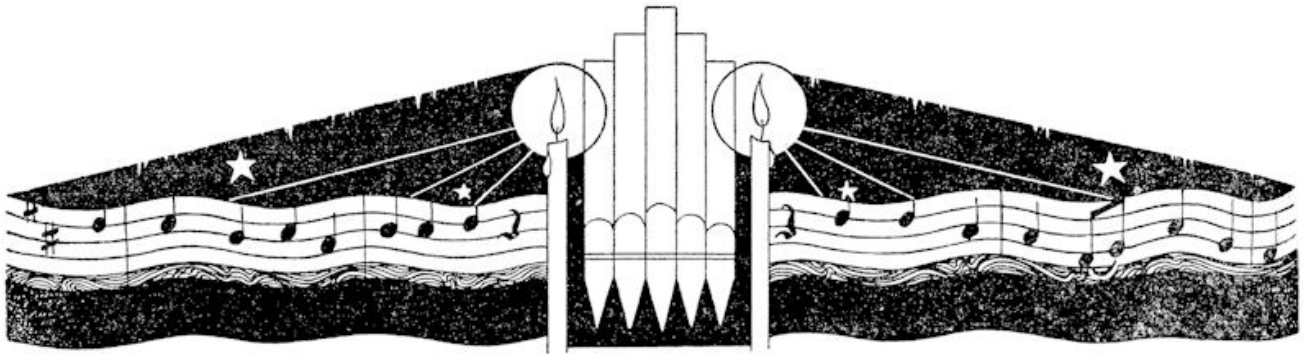

M. VAN BEERZE

HET WEIHNACHTSORATORIUM VAN J.S. BACH

Voor Bachs meesterwerk, het Weihnachtsoratorium, bestaat een stijgende belangstelling en al is die hier te lande nog niet gegroeid tot een cultus, zoals dat bij de Matthäuspassion het geval is, toch neemt het aantal geregelde jaarlijkse uitvoeringen toe. En dat is begrijpelijk, want geen ander werk van Bach bevat meer lieflijke en eenvoudige melodieën en het neemt dan ook een bijzondere plaats in op het gebied der geestelijke muziek.

In de korte beschouwing, die wij hier aan Bachs Kerstmuziek wijden, willen we eerst het liturgisch verband nagaan. Het middeleeuws gebruik om op de Christelijke feestdagen de betreffende evangelieteksten met verdeelde rollen te zingen, bleef in Duitsland na de reformatie bij de evangelische kerk alleen voor de Paastijd behouden. In die tijd werden de z.g. „Passionen“ gezongen. De beroemdste daarvan zijn wel die van Bach, in het bijzonder de Matthäuspassion. Op de andere feestdagen, zoals Kerstmis, bestond een dergelijk gebruik bij de protestantse kerken niet en toen men dan ook in het begin van de 18e eeuw het Kerstverhaal op een dergelijke wijze in de kerk ging bezingen als het Paasverhaal in de Passionen, was dit dus geen traditie en bestond hiervoor dan ook geen kerkelijke benaming. Dit is de reden waarom Bach zijn werk Kerstoratorium genoemd heeft; inderdaad gaf deze naam het beste de vorm weer, die grote gelijkenis toont met het nieuwe oratorium, dat in die tijd in opkomst was en waarvan Bachs tijdgenoot G. F. Händel de grootmeester zou worden.

Het Kerstverhaal is korter, eenvoudiger en vooral minder bewogen dan het Paasverhaal en daarom begrijpen we dat Bachs Weihnachtsoratorium veel lyrischer moest zijn dan de Matthäuspassion, die zo aangrijpend dramatisch is. In het Kerstverhaal komen slechts vier gebeurtenissen voor: de geboorte, de verkondiging aan de herders, de tocht van de herders naar Bethlehem en de aanbidding der koningen.

Over de eerste drie gebeurtenissen, meer in het bijzonder op de bijbelteksten Lucas II vs. 1 en vs. 3—20 zijn de eerste drie delen van het Weihnachtsoratorium geschreven; deze zijn bedoeld voor de Kerstdagen.

Het vierde deel met als kern de bijbeltekst Lucas II vs. 21 is voor de Nieuwjaarsdag bedoeld, terwijl het vijfde en zesde deel voor de laatste twee der zes feestdagen van de Kersttijd geschreven zijn, dus de Zondag na Nieuwjaar en Driekoningen. Deze laatste delen bevatten het verhaal van Herodes en de wijzen uit het Oosten, op de bijbeltekst Mattheüs II vs. 1—12.

Evenals bij de Matthäuspassion worden deze bijbelteksten afgewisseld door koralen, aria's en koren, die de indrukken door het bijbelverhaal gewekt weergeven. De teksten van deze aria's etc. zijn niet van hetzelfde gehalte als de muziek. Gedeeltelijk heeft Bach ze zelf gedicht en al getuigen deze verzen zonder twijfel van een soms haast naïeve vroomheid, toch verheugen we ons dat Bach groter componist dan tekstdichter was en op deze simpele versjes zulk een muziek wist te maken. Door de verdeling in zes gedeelten voor zes verschillende Christelijke feestdagen 82

zou men bij oppervlakkige beschouwing kunnen menen, dat het Weihnachtsoratorium een samenstelling van zes verschillende geestelijke cantates vormt. Dit is echter niet zo; het vormt wel degelijk één geheel, zoals de hele Kersttijd één geheel vormt. Bach heeft trouwens deze eenheid duidelijk bedoeld en bereikt door, evenals in de Matthäuspasion geschiedt, koraal-

De tekst is natuurlijk veranderd en begint nu: „Jauchzet, frohlocket“, maar de oorspronkelijke pauken en trompetten spelen nog vrolijk mee en — dit is nu juist de zekere greep van den genialen kunstenaar — het is prachtig; juist als blij begin van het hoogste feest, werkt deze feestmuziek vooral door die pauken en trompetten zeer schoon en overtuigend:

melodieën door het hele werk te herhalen. Maar nog sterker dan bij de Matthäuspasion vat Bach het Weihnachtsoratorium tot één geheel samen, doordat hij het hele werk tussen twee zinrijke polen vat: het eerste en zeer gewichtige koraal uit het eerste deel wordt aan het slot van het zesde deel, dus van het hele werk, tot een grote feestelijke koorfantasie uitgebouwd. Evenals Händel veelvuldig uit zijn vroegere werken grote gedeelten overnam, gewoonlijk met kleine wijzigingen van tekst of vorm, volgde Bach ook wel eens die gewoonte van zijn tijd en ondanks zijn grote inspiratie, waar steeds de edelste muziek uit vloeide, greep hij ook wel eens op vroegere composities terug. Wanneer die greep echter met de zekere hand van den groten kunstenaar zoals Händel of Bach geschiedde, was deze handeling, die ons wat vreemd lijkt, natuurlijk artistiek verantwoord en was het overgenomen stuk ook in het nieuwe werk uitstekend op zijn plaats. Zo heeft Bach toen hij in 1734 het Kerstoratorium componeerde hierin gedeelten overgenomen uit een Drama per musica, d.w.z. een soort cantate die hij in 1733 voor de koningin van Saksen had gecomponeerd en uit een andere cantate van 1733 voor den kroonprins. In deze laatste cantate komt een prachtig jubelkoor voor, waarvan de tekst begint: „Tönet ihr Pauken, erschallet Trompeten“; zeer drastisch had Bach dat in de orkestinleiding geïllustreerd. De pauken zetten alleen in en na een tierelantijn op de fluiten schetteren de trompetten direct hun eerste fanfare. Dit stuk nu heeft Bach overgenomen en tot inzet van het Weihnachtsoratorium gemaakt.

Na dit feestelijke begin volgt spoedig het eerste koraal, dat een van de aangrijpendste momenten in Bachs oeuvre is. Het is een schuchter begroetingslied: „Wie soll ich dich empfangen“ (No. 5). Op zichzelf zou dit niet zo aangrijpend zijn, maar het bijzondere is, dat de melodie het bekende passionskoraal „O Haupt voll Blut und Wunden“ is, dat als het ware het hoofdmotief vormt van de Matthäuspasion en daarin vijfmaal voorkomt. Dit is een van de geniaalste gedachten van Bach: in de blijde tekst van het begroetingslied na de geboorte van den Heer wordt omtrent het toekomstig lijden niets gezegd, maar nu deze tekst op de bekende passionsmelodie wordt gezongen,

is het alsof een donkere schaduw op de helle feestvreugde valt. Een heel bijzondere klank wordt buitendien nog door de phrygische toonsoort gewekt.

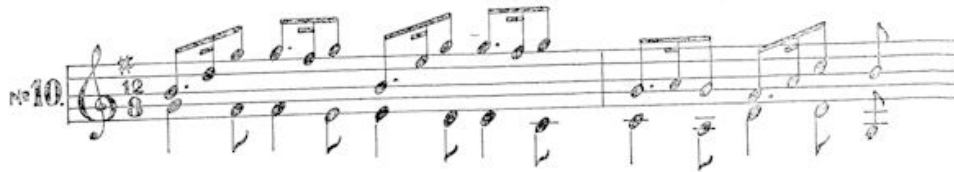
De bekendste Kerstliederen, die door de Leipziger gemeente ten tijde van Bach werden gezongen, zijn natuurlijk ook in het Weihnachtsoratorium gebruikt, en wel als koraal, doch met gewijzigde tekst. Het eerste Kerstlied „Gelobest seist du Jesu Christ“ wordt als koraal gezongen met de tekst „Er ist auf Erden gekommen“ (No. 7). Opmerkelijk is dat dit koraal eenstemmig gezongen wordt, wat anders bij Bach haast nooit gebeurt. Het tweede Kerstlied „Von Himmel hoch“ wordt op een lieflijk naïeve tekst gezongen:

Het tweede deel wordt ingeleid door een pastorale, een z.g. instrumentale synfonie (No. 10) waarin men de schone en wondere mengeling van twee beelden meent te zien, die men zich nog uit de kinderjaren van de Kerstavond herinnert: de noordelijk heldere winternacht met twinkelende sterren boven de besneeuwde landen en anderzijds de warme idylle uit het Oosten:

Dit doet wel erg naïef aan, maar in zijn naïveteit toch innig vroom; trouwens men moet niet vergeten dat in Bachs tijd dergelijke echowerkingen graag gebruikt werden, zelfs bij geestelijke muziek. We zouden verder nog kunnen wijzen op de sterke tenoraria (No. 41): „Ich will nur dir zu Ehren“, die ook in het vierde deel voorkomt, of op het tweede „Ehre sei Gott“-

Prachtig is ook de wiegende Altaria: „Schlafe mein Liebster, genesze Ruh“:

koor aan het begin van het vijfde deel (No. 43), of op de vele andere prachtige

Deze aria wordt zinrijk omgeven door het koraal waarvan we de melodie reeds ontmoetten (No. 9). Nu worden hierop de teksten „Schaut hin, dort liegt“ etc. (No. 17) gezongen en in No. 23 „Wir singen dir in deinem Herr.“ Het koraal No. 7 wordt in 28 herhaald op nieuwe tekst. Maar het hoogtepunt van dit gedeelte vormt wel het machtige Koor No. 21: „Ehre sei Gott.“

aria's en koren, maar het is niet mogelijk om in het bestek van dit artikel alle schoonheden van het Weihnachtsoratorium te behandelen of zelfs maar aan te stippen. Wij hebben slechts een paar van de meest typische punten van het Weihnachtsoratorium willen noemen, nu in deze Kersttijd dit meesterwerk van den groten Leipziger Cantor weer allerwege grote belangstelling geniet.

We merkten reeds op dat Bach in geen ander groot geestelijk koorwerk zoveel lieflijke en simpele melodieën gebruikte. Het kinderlijkste is wel de „Spielerei“ in No. 39, waarin een sopraanstem de vraag zingt: „Flöszt dein Namen.... jenes Schreckens ein“ en antwoordt „nein“, waarna een 2e sopraan nog eens dit „nein“ bij wijze van echo herhaalt; ook de obligate hobo geeft voortdurend kleine echo's op de sopraanstem:

